

**ULUSLARARASI KARADENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM ve BEŞERÎ BİLİMLER FAKÜLTESİ
TÜRK FİLOLOJİSİ PROGRAMI**

**AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ROMANLARINDA ÜSLUP ARACI
OLARAK İNSAN METAFORLARI**

Sinem ATIŞ

Doktora Tezinin Geniş Özeti

TİFLİS-2018

Danışman: Prof. Dr. İlyas ÜSTÜNYER

(Danışman İmzası)

İç Eleştirmenler:

1. Doç. Dr. Mustafa ASLAN

2. Doç. Dr. Muzaffer KIR

Dış Eleştirmenler:

1. Prof. Dr. Mayil B. ASKEROV

2. Doç. Dr. Marine SHONİA

GİRİŞ

Ahmet Hamdi Tanpınar (AHT)'yi çağdaşı Türk yazarlarından ayıran en başat öge onun üslubudur. O, içine doğduğu dönemin Türk toplumundan talep ettiği milliyetçi dili kendi üslubunda araçsallaştırmamıştır. Mütareke yıllarını (1918-1922) takip eden dönemde yeni kurulan rejimin dilde ve kültürde 1930'larda kendine tayin ettiği Batılılaşma ve Türkçenin eski Türkî dillerden beslenmesi düşünülen dil eğilimlerinin sonucu olan söylem şekillerini yazınsallık aracı olarak görmemiştir. Bunu onun eser verdiği anlatı türlerinin tamamında görmek mümkündür. Onun üslubu Huzur romanı için verdiği bir röportajda dile getirdiği gibi insanın insanla, insanın toplumla olan hayat macerasının ufkunu belirlemeye çalışırken oluşturduğu bir süreçtir. Bu süreci bileşenleri eserlerinin her birisinde ayrı düzeyde işlevseldirler. Şiirlerinde ve özellikle de *Huzur* romanının üslubunun belirleyici unsuru kurgudan daha ziyade onun kullandığı figüratif yapılardır. Figüratif yapılarla eserlerinin merkezine aldığını belirttiği insan olgusunu gerçekliğin ötesine taşımaya çalışmıştır. Gerçeklikle kurulan bu zorlu mücadele onun estetik yönünü de aşama aşama inşa etmiştir. Bu inşa süreci kuşkusuz Tanpınar'ın edebi eserlerinde tarih, edebiyat, şiir, musiki, estetik, felsefe, plâstik sanatlar ve psikoloji bilimi arasında yetkince dolaşabilme yetisi de desteklemiştir. Sanat evrenini somut alanların epistemik düzlemlerinden yaptığı seçkilerle zenginleştirirken bunların formallaştırılması ve en nihayette ifadesel kalıba dökülmesi öne arz etmiştir. Bunda başta metafor gibi kimi figüratif yapıların öncelikli kullanımı belirleyici olmuştur.

1901 yılında doğan Tanpınar, ilk gençlik yıllarında değişik alanlara dair zengin okuma deneyimlerinden sonra Türk edebiyatının simbolist ve sürrealist şairi Ahmet Haşım'ın şiiriyle tanışmıştır. 1919 yılında İstanbul Üniversitesi'nin birinci sınıfından itibaren derslerine giren hocası Yahya Kemal aracılığıyla kendi üslubuna tarih, mazi ve Fransız şiirinin etki alanını sokmuştur. Y. Kemal'in yorum ve telkinleriyle Fransız şiirinin önemli temsilcilerinden Paul Valery (1871-1945) ile Marcel Proust (1871-1922)'u keşfetmiştir. İkisi yerli, ikisi yabancı bu dört edebiyatçının dördünün de edebiyatta güzellik duygusu ile mükemmeliyete ön planda yer verdikleri öteden beri bilinmektedir. Bu dört edebî şahsiyetin şahsi, şifahi ve kitabi terbiye ve disiplini altında Tanpınar edebiyat yaşamının büyük kısmını şekillendirmiştir. Özellikle şiiri hayatının vazgeçilmez bir meselesi hâline getirmiş, fakat asıl söylemek istediklerini şiir estetiği doğrultusunda kaleme aldığı deneme, hikâye ve romanlarında ortaya koymuştur (Akün, 2008, s. 1).

Tanpınar'ın yapıtları arasında roman türü onun estetik, sanat ve yaşam karşısındaki tutumunu en somut sergilediği platformlardır. Tanpınar, romanlarında insan olgusunu (genç yaşlı,

kadın erkek vd.) sorunsallaştırıp onları yazınsallık üzerinden kimliklendirmeye çalışmıştır. Bunu insanın kaderi, ıstırapı, çilesi, çelişkileri, sevinçleri, aşkları, nefretleri, zaferleri, mağlubiyetleri vb. düzlemler üzerinde yapmıştır. Bu düzlemler elbette sadece yukarıdakilerle sınırlı değildir. İnsana tekabül eden gerçeklerle olgular arasındaki durumların çoğunu estetize etmeye çalışmıştır. Kendi estetik erişimini zaman zaman kurgu ile zaman zaman da dildeki yetkinliği ile üretmeye çalışmıştır. Figüratif yapılar, sözdizim ve kurgu üzerinden inşa ettiği kendi estetik söylemi müteselsil anlam artırıcılık ilişkisinde somutlaşmıştır. Bunu onun her romanında görmek mümkün değildir. Huzur romanı Tanpınar'ın anlatı estetiğinin ufuk noktasıdır. Huzur'da edebî eserin üslubu için gerekli olan birbiri içinde kenetlenmiş *ifade*, *edebî dil*, *üslup* gibi üç önemli teknik yetkinlikle işlevseldir.

Türk edebiyatında üslup, yukarıda belirtilen ve daha ziyade dilbilim ve kültürel donanım üzerinden karşılığını bulması gereken unsurlar yerine sanatçının dilinde yer verdiği Arapça, Farsça kelimeler ve tamlamaların çokluğu, bu kelime ve tamlamaların kullanım yoğunluğuna göre belirlenmiştir. Tanpınar, kendi üslubunu daha ziyade dilin yetkin ve donanımlı kullanımına bina etmiştir. Bunu özellikle *Huzur*'da inşa ettiği özel bir Tanpınar dili, roman yazımı özelinde edebiyatın kendisine ilişkin teorik donanımı, Batıdan da beslenen kültürel zenginliği üzerinden kurmuştur. Dilin kalıcı üsluba dönüşmesi sözcüklerin kendi arasındaki semantik kombinasyonların okurda karşılığı olması ve bunların orijinal olması esastır. Tanpınar okurdaki karşılığını maziden beslenerek orijinalliğini de dilde yeni bileşimleri deneyerek elde etmeye çalışmıştır. Elbette mazi Tanpınar'ın içine doğduğu modernizmin kışkırtıcılığıyla kimi zaman antipati nesnesi de olmuştur. Divan edebiyatını okullardan kaldırma gibi; kimi zaman da “eskimeyen”den vazgeçememe (kelimelerde olduğu gibi) şeklinde tezahür etmiştir. Tanpınar üslubunda eski ile yeninin birlikteliği onu zaman zaman sentez ile dilemma karşısında bırakmıştır. Tanpınar olguyu, olayı tek tipleştirilmeme, olayla olgu arasında okuruna anlama çoğaltma alanları bırakabilmesi onun üslubunda ayrı bir vasfı olarak öne çıkmaktadır.

Üsluplar kelimelerin nesneyle ilişkilerine göre kavramsal, duygusal, veciz ve dolambaçlı, önemsizleştirici ve abartıcı, kesin ve belirsiz, sakin ve heyecanlı, bayağı ve yüksek, sade ve süslü; kelimeler arasındaki ilişkilere göre sık örgülü ve gevşek örgülü, plastik ve müzikal, pürüzlü ve pürüzsüz, renkli ve renksiz; kelimelerin bütün bir dil sistemiyle olan ilişkilerine göre konuşma dili ve yazı dili kaynaklı, klişe ve ferdî; nihayet kelimelerin yazarla ilişkilerine göre de objektif ve subjektif diye ayrılabilir (Wellek & Warren, 2013, s. 205).

Üslubu belirginleştiren, tekilleştiren ve de onun kalıcılığında etkin olan unsurların başında metafor kullanımı gelmektedir.

Yunanca “meta” kelimesinden türetilen metafor, Osmanlı Türkçesinde “istiare” kelimesiyle karşılanan metafor 1940’ların sonundan itibaren Nurullah Ataç’ın önerisiyle Türkiye Türkçesinde “eğretileme” olarak da kullanılmaya başlanmıştır (Üstünyer, 2004). Arapça kökenli “istiare” ile Öz Türkçe döneminde metafor karşılığı olarak üretilen eğretilemenin de kendi aralarında bir semantik eşdeğerliliğe sahip olup olmadıkları tartışmalara konu olmuştur. Türkiye Türkçesinde, eğretilemenin karşılığı olarak düşündüğümüz metafora ilişkin kaynaklar konusunda son dönemlerde önemli eserler yayınlanmıştır. Nizamettin Uğur’un 2003 yılında yayınladığı *Anlambilim* adlı çalışmasının Metafor bölümü; J. Lakoff ve M. Johnson’ın *Metaphor We Live By* adlı çalışmalarının 2005 yılında Türkçeye *Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil* şeklindeki çevirisi; Oğuz Cebeci’nin 2013 yılında yayınlanan daha ziyade Metaforu şiirin kurucu bileşeni olarak değerlendiren *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri* çalışması; yine 2013 yılında Fatih Tepebaşı’nın metaforun değişik kullanım alanları üzerine odaklanan *Metafor Yazıları* adlı çalışması bu son dönemde metaforla ilgili Türkiye’de çıkan çalışmalardır.

Uğur’a göre metafor ödünç alma, birinden eğreti, geçici bir şey almaktır. Metafor, benzetmenin iki temel ögesi olan benzeyen ve kendisine benzetilenden herhangi birinin kaldırılması sonucu oluşturulan anlam olgusudur (Uğur, 2003: 85). Benzeyenin bir yönünü veya bütüncül özelliğini öne çıkarmak, belirginleştirmek veya hafızada daha uzun süre kalmasını sağlamak için etki amacıyla başvurulan metaforların benzeyendeki kalıcılık süresi tartışmalıdır. Türkçede metafora karşılık olarak üretilen eğretileme benzeyene yüklenen takviye anlamın kalıcılığından ziyade onun zamanla kayıtlılığını “eğreti duruşu” semantik olarak da ima etmektedir. Johnson ise yukarıda belirtilen çalışmasında benzeyene dışardan yapılan yükleme anlamını ağaç dikim metaforu ile karşılamıştır. Bu eğreti duruşu doğallaştırma ve anlamın ömrünü uzatma yolunu da imlemektedir. Kuşkusuz bu olgu ağacın hangi ortama dikilmeye çalışıldığının cevabı bile daha belirginleşebilecek bir tartışma olduğundan hareketle biz tez çalışmasında metaforu Uğur’un yukarıdaki çalışmasında tanımladığı anlamdan hareketle eğretileme üzerinden konumladık. Zira, eğretileme, bir değişmece türüdür. Ancak bu kavram anlam üreten dilin bütününde, giderek göstergebilimde, sanatlarda, düşüncenin oluşum ve gelişiminde yoğun olarak kullanılmaktadır. Biz çalışmada anlatı eğretilemelerini odağa alarak eğretilemelerin/metaforların Tanpınar’ın romanlarında üslup aracı olarak insanı nasıl tanımladıklarını, dahası Tanpınar’ın romanlarında insan olgusunu metaforların hangi türleri ile estetize etmeye çalıştığını ortaya çıkarmaya çalıştık.

Araştırmanın Problemi

Tanpınar üslubuyla Türk edebiyatında önce çıkan, özellikle de romanlarının konusunu üslubuyla tahkim etmesini bilen edebiyatçılardandır. Romanlarının merkezi konusu insanın-insanla ve insanın toplumla kurduğu ilişkidir. Bu insan odaklı ilişki şekillerini estetik düzleme çıkarıp edinilen estetik konumun kalıcılaşması, hatta kanonik bir konumda algılanıyor olması Tanpınar üslubundaki yetkinlikte yatmaktadır. Üslubun temel belirleyicisi ise kullandığı dildir. Estetik dil ise figüratif özelliklerden sıkça yararlanan dildir. Tanpınar'ın şeyleri değişik düzlemde figüratif terkiplerle ilişkilendiren dili onun üslubunu belirginleştirmektedir. Bu belirginleşme bütün şeyleri aynı düzlemde kapsamaz. Özellikle de insanı konu alan tasvir, tanım ve anlatmalarda daha somut kendini ortaya koymaktadır. Bu da onun insana ait özel söylem şeklini, dil kullanımını akla getirmektedir.

Tanpınar'ın kendi üslubuna giden yolda onun hep yazınsal odağı olan insan olgusunu hangi tür metaforlarla çerçevelediği bu çalışmanın sorunsallaştırdığı olgudur.

Bu sorunsala kuşatıcı yanıt verebilmek için aşağıdaki sorularında çalışmada yanıtları aranmıştır:

1. Türk edebiyatında genel üslup oluşturma şekilleri nelerdir?
2. Tanpınar'ın anlatı türlerindeki üslup kaynakları nelerdir?
3. Tanpınar'ın roman üslubu nedir?
4. Tanpınar'ın roman üslubunun dönem üslubuyla ilişki düzeyi nedir?
5. Tanpınar romanlarındaki sınıfsal, toplumsal üslubun yansıtılma düzeyi nedir?
6. Tanpınar'ın romanlarındaki üslubun inşası adına kullanılan insan metaforları nasıl oluşturulmuştur?
7. Tanpınar romanlarında insan olgusunun bütün türevlerine (genç-yaşlı; erkek bayan vd.) tekabül eden semantik evrenler nelerdir?
8. Tanpınar'ın üslup aracı olarak kullandığı insan metaforlarının türleri nelerdir?
9. Tanpınar'ın insan için kullandığı metaforların ontolojik ve epistemolojik göndermeleri nelerdir?

Araştırmanın Amacı

Tanpınar'ın anlatı türlerinden romanlarında üslup aracı olarak kullandığı insan metaforlarının kökenlerini, oluşum türlerini, yapısını ve anlam evrenini tespit ederek Tanpınar estetiğindeki insanın konumunu dizgeleştirmektedir.

Araştırmanın Yeniliği

Tanpınar'ın roman üslubunun oluşumunda üslup aracı olarak kullandığı figüratif yapılardan metaforların insan olgusunu tanımlamada hangi düzlemlerde (hayvan, bitki, teolojik unsurlar vd.) kullanıldığı, insanın değişik yaşam evrelerini hangi olay ve olgular veya “şeyler”e benzetilerek insanın metaforlaştırıldığı çalışmanın yeniliğini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nitel metodoloji uygulanmış ve çalışmada metod olarak metin incelemesi (metin analizi-tasvirî yöntem) yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın Pratik Önemi

AHT'nin yapıtları hakkında yurt içi ve yurt dışında değişik seviyelerde yüzlerce akademik çalışma yapılmıştır; ancak Tanpınar'ın üslubundaki metafor kullanımı ve özellikle de insan merkezli metaforların dizgeleştirilmesi yapılmamıştır. Tanpınar romanlarında geçen insan statülerinin ve konumlarının metaforik karşılığı dizgeleştirildikten sonra onun bir medeniyet tasavvuru olarak gördüğü insan olgusunu geliştirme ve dönüştürme hülyasının kökenleri, koordinatları tespit edilebilecek, buna istinaden de insan için çizdiği ve bugün de Türk toplumunda önemsenen ufku tanımlanması daha kolaylaşacaktır.

Araştırmanın Teorik Önemi

Tanpınar romanlarında geçen insan metaforlarının metin analizi yöntemiyle ilk kez incelenmesi tezin teorik önemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamını Tanpınar'ın beş romanı; *Mahur Beste*, *Huzur*, *Sahnenin Dışındakiler*, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ve *Aydaki Kadın* romanlarında geçen metaforlar oluşturmaktadır. Sınırlılık ise bu romanlardaki insan metaforlarıdır.

I. BÖLÜM. LİTERATÜR TARAMASI: ÜSLUP OLUŞTURMA ŞEKLİ

Bir edebî eser, takdim edilirken, birbiri içinde kenetlenmiş üç önemli teknik ile donatılmaktadır: İfade, edebî dil, üslup. Edebî metnin ifadesi, onun edebî diline ait özellikleriyle anlatılabilir ve edebî dil de metnin üslup özelliklerini gündeme getirir (Önal, 2008, s. 23).

“İfade” kelimesi Arapça kökenli olup, sözlük anlamı “anlatım, deyiş, sözleyiş” (TDK, 2017)’tir. Evrendeki canlı, cansız her şeyin beş duyu organımız ile hissettiğimiz ve bunu iç dünyamızda şekillendirerek söze aktardıklarımızdır. Günlük hayatımızda edebî dil ve üsluba çok fazla başvurulmazken ifade bizim için vazgeçilmezdir. Sözlü veya yazılı olarak duyguların belirtilmesi için ifadeden yararlanılmaktadır.

Bir toplumun genç nesillerine kültür değerlerini aktarmanın en kestirme yolu, yazılı ifade kanalıyla edebiyattan geçer. Genç okuyucular, istedikleri takdirde, yazılı ifadenin çağrışım nüanslarını yakalayabilirler. Yazılı ifade; kültür dili, yazı dili, medeniyet dili, resmî dil, edebî dil gibi isimlerle de anılır (Önal, 2008, s. 25). Edebî dil, “İfade arasında bayağı ve çirkin tabirler bulunmamasıdır” (Olgun, 1936, s. 27). Edebî dil malzeme olarak kelimenin yanında deyim, kavram vb. ifade biçimlerini, konuşma ve akademik dilden yani yaşadığı toplumun dilinden almaktadır. Edebî dilin asıl amacı, söyleyenin/yazanın duygularını ifade etmek, dinleyenin/okurun ise etkilenmesini, estetik bir haz almasını sağlamaktır. Edebî dilin günlük konuşma dilinden farkı, söz sanatlarından ve mecazlardan yararlanmasıdır. Günlük dilde ihtiyaç duyulan somut temel kelimeler kullanılırken, edebî dilde soyut kelimelerden istifade edilmektedir ve edebi dilin kelime hazinesi daha geniştir.

Edebî dilin farklı tercihleri ile meydana gelmesi; örneğin, aynı millete ait edebî dili bir yazarın bir başka yazardan daha farklı kullanması üslûp adı verilen şahsî tasarrufu meydana getirir (Önal, 2015, s. 172). Üslup Aristoteles’in ifadesiyle yazar sayısı kadar çeşitlenebilir. Arapça kökenli “üslup” kelimesinin sözlük anlamı “yol, yöntem, metot”dur. Üslup Türkçe sözlükte sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stil” (TDK, 2017), “Bir yapıtın özgüllüğünü belirten ve okurlarının dikkatini çeken dilsel biçim, biçem, deyiş” (Rifat, 2013, s. 227) olarak geçmektedir. Terim anlamı ise “Sanatkârın, ferdî bir duyuş tarzı ve kompozisyona sahip muhtevayı, kelimedenden cümleye kadar uzanan dil unsurları aracılığıyla ve belli bir yapı bütünlüğü içinde, ferdî ve orijinal bir biçimde ifade etmesidir” (Çetişli, 2008, s. 88).

“Bir metnin yazılış sebebini anlamakla üslup incelemesine ilk adım atılmış olur. Metni oluşturan malzeme dildir. Metin üzerinde yapılan inceleme de bu malzemenin kurallarına göre

gerçekleştirilir. Bundan dolayı üslup incelemeye dilden başlanır. Aksi takdirde metin incelemesi gayretleri metnin dışında kalabilir” (Gül, 2012, s. 420).

Üsluplar kelimelerin nesneyle ilişkilerine göre kavramsal ve duyusal, veciz ve dolambaçlı, önemsizleştirici ve abartıcı, kesin ve belirsiz, sakin ve heyecanlı, bayağı ve yüksek, sade ve süslü; kelimeler arasındaki ilişkilere göre sık örgülü ve gevşek örgülü, plastik ve müzikal, pürüzlü ve pürüzsüz, renkli ve renksiz; kelimelerin bütün bir dil sistemiyle olan ilişkilerine göre konuşma dili ve yazı dili kaynaklı, klişe ve ferdî; nihayet kelimelerin yazarla ilişkilerine göre de objektif ve subjektif diye ayrılabilir (Wellek & Warren, 2013, s. 205). Üslubu oluşturan yazarın kendisidir. Dünya üzerindeki yazar sayısı kadar üslup vardır denebilir.

Edebi Metinde Üslup Araçları Olarak Metaforlar

Metafor sözcüğü Türkçede dilbilim haricinde günlük dilde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak dilbilimde eğretilme, istiare ve metafor arasında hangisinin kullanılması gerektiği hususunda bir düşünce birliği yoktur. Türkçeye çevrilen ya da orijinal dilde yazılan birçok eserde eğretilme ve istiarenin daha yaygın kullanıldığı tespit edilmiştir.

Metafor kelimesi Yunancada “metaphore”, Eski Yunancada “metapherein” olarak geçmektedir. Meta (üzeri-ne), phrein (taşımak) sözcüklerinden gelir ve bir “şey”in bazı yönlerinin bir başka “şey”e taşındığı veya transfer edildiği özgül zihinsel/dilbilimsel süreçleri ifade eder. Bu süreçlerin sonunda, “ikinci şey”den sanki “ilk şey”miş gibi bahsedilmesi söz konusu olmaktadır (Cebeci, 2013, s. 9-10). “Metaforun özü bir tür şeyi başka bir şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir” (Lakoff & Johnson, 2005, s. 27).

Metafor, Türkçe sözlükte “meczaz” olarak tanımlanmaktadır. Metaforun Türkçe karşılığı olarak düşünülen “eğretilme”, “istiare” olarak; istiare sözcüğünün tanımıysa, “Bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma, eğretilme” (TDK, 2017) olarak sözlükte geçmektedir. Türkçe sözlükte istiare ve eğretilme anlamdaş olarak verip metaforun farklı tanımladığı görülmektedir. Üç terim eş anlamlı gibi görülse de metaforun diğerlerinden farklı nüanslarla ayrıldığı düşünülmektedir.

Harmancı'nın tespitine göre; Dil Devrimi ile birlikte “istiare” sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak “eğretilme” terimini 1948’de kullanan ilk kişi Nurullah Ataç’tır. Ulus gazetesindeki yazısı şu şekilde başlamaktadır: “İğreti anlam: İstiare...” “İğreti anlam” terimi daha sonra morfolojik dönüşümle “eğretilme” olarak günümüze gelmiştir (Harmancı, 2012, s. 40-41). İstiare Arapça kökenli bir sözcük olmasına rağmen Osmanlıcada da terim olarak kullanılmaktaydı. Bu bağlamda

eğretileme, istiarenin tercümesi olarak Türkçeye girdiği ve istiareyle eşanlamlı olduğu söylenebilir.

“İstiare koskoca bir İslam medeniyeti havzasında pek çok ulusun edebiyatlarında ortak bir değer olarak neredeyse tıpatıp, en azından paralel ve eşdeğer olarak yüzyıllar boyunca kullanılagelmişken, terimsel kullanım tarihi 1940’ların ikinci yarısının sonlarına denk gelen eğretileninin, bu mânâ yüküne yeni dikilmiş kaftan olmaktan öte bir işlevi görülememiştir” (Harmancı, 2012, s. 46).

Harman, istiareyi ulularken Önal ise Yeni Türk Edebiyatı’nda istiare etkilerini gösterse de tam olarak anlaşılamadığını, başkalaştığını vurgulamaktadır.

“İstiare sanatı, mecaz ile teşbihin kesiştiği yerde bulunur. Yeni Türk Edebiyatı’nda istiârenin etkilerini taşımakla birlikte kullanımları, klâsik istiâreden çok farklıdır: Mecaz ←İstiâre→ Teşbih şeması, istiârenin denge noktasını gösterir. Bu dengenin yeni edebiyattaki özelliklerini çözebilmek için istiâre ve mazmûn, istiâre ve motif, istiâre ve teşhis, istiâre ve sembol, istiâre ve metafor, istiâre ve imge... vb. monoprofilere ihtiyaç vardır” (Önal, 2015, s. 264).

“Bir istiârede/eğretilerede üç özelliğin bulunması gerekmektedir: 1) İlgili kelimenin (istiâre yapılacak kelimenin) gerçek anlamının dışında herhangi bir kavram ya da nesneye ad olması. 2) İlgili kelimenin kendi gerçek anlamında kullanılmasının imkânsız olması ve bunu gösteren bir engelleyici ipucunun (karine-i mânia) bulunması. 3) İlgili kelimenin benzetme amacının bulunması” (Macit & Soldan, 2013, s. 65-66).

Eğretileme/istiare ile metaforun ortak ele alınabilecek, birlikte değerlendirilebilecek pek çok unsuru olmakla birlikte, birbirinden farklı olduğu yanları da bulunmaktadır. Farklılıklarına değinilecek olursa, ilk olarak anlamlarından başlanabilir. Eğretileninin anlamı “ödünç, eğreti almak” iken, metafor “bir şeyi bir yerden başka bir yere taşıma, nakletme” anlamına gelmektedir. Harmancı bu konuyu bir örnekle açıklamaktadır: “Komşusundan otomobil emanet almış birisi, işi bitince geri verecektir. Ancak aynı komşunun bahçesinden bir ceviz fidanını kendi bahçesine taşıdığında, artık o fidan son dikildiği yerde kalacak, oraya ait olacaktır. Ağacın dikilip büyüdüğü ilk yer komşuya ait olsa da artık sahiplik el değiştirmiş, bu değişim sonrası intifa hakkı yeni sahibinde olmuştur” (Harmancı, 2012, s. 48-49).

Bu bölümün yazılış amacı tezin ana konusunu teşkil eden ve bir üslup unsuru olan metaforun üsluptaki yeri ortaya konmaya çalışılmasıdır.

Üslubun ve üslup oluşturmak için kullanılan feraset, vuzuh, tabiiik, münakkahiyet, ahenk, muvafakat, asalet ve çeşitliliğin genel özellikleri verildikten sonra bunların oluşturduğu üslup olgusunun metaforla ilişkisi verilmiştir. Belagatte ve retorikteki edebî üslup anlayışı ele alınmıştır. Üslup inceleme şekilleri olan tasviri ve tekevünü üslupların bulgulanmıştır.

II. BÖLÜM. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ÜSLUP KAYNAKLARI VE ROMAN ÜSLUBU

Tanpınar'ın Romanlarında Üslup

Tanpınar romanlarını doğru anlayabilmek için belli bir kültür birikimine sahip olmak gerekmektedir. Romanlarında yer yer mimariye, sanata, resme, müziğe, peyzaja, heykele, şiire vb. konulara değinerek, okuru kendi muhayyilesinin terkibi olan ideal bir aleme taşır ve okurundan bu terkibi dünyaya ilişkin bir ön donanımlılık talep eder. Farklı kültürden insanların yaşamları ve karakterleri hakkında verdiği bilgilerle, okuyucusunu diğer milletler hakkında bilinçlendirmektedir. Tanpınar'ın romanlarını okuyan her birey sosyal ve kültürel yönden kendini geliştirmiş olmaktadır. Tanpınar, bunların yanında bir de felsefi görüşlere yer vermektedir. Örneğin *Huzur*'da, insanın yaşam ve ölüm arasındaki konumunu anlatırken varoluş felsefesine girmektedir. Roman karakterleri bir araya gelerek sık sık felsefe, politika, kültürel, hayat vb. konularda tartışmakta ve durum analizi yapmaktadırlar. Tanpınar, bu tür konuları işlediği için “kültür romancısı” olarak tanımlanmaktadır. Onun amacı; gündemi okuyucuya göstererek, onlara yön vermek olduğu düşünülmektedir. “Tanpınar, her kişiye açık olmasa bile, yine de onu anlayan, ondan tad alan bir okuyucu topluluğu bulur. Adı, belirli sınır içinde, bilinir. Şiirin soyut düzeni önünde duraksayanlar, aradıklarını hikâyelerinde bulma umudunu taşırlar; hikâyeleri kendilerini doyurmazsa, romanlarını okuyabilirler. Böylece, sanatçı, birinden biriyle okuyucuyu kendi dünyasına çeker, bir karşılıklı konuşmaya çağırır” (Dizdaroğlu, 2008, s. 116).

Tanpınar'a göre roman üç esas üzerine kurulan bir türdür: “Vak'a, şahıslar ve üslup.” Vak'a ehemmiyetsiz gibi görülse de ona göre, aslında en ehemmiyetli unsurdur (Törenek, 2012, s. 3). Tanpınar bu görüşünü yer yer değiştirmekte, üçüncü unsur olarak “idee”yi vermekte ve onun daha önemli olduğunu dile getirmektedir. Ancak Tanpınar'ın romanlarına bakılırsa, özellikle *Huzur*'da, romanın konusundan çok, üslubu -günlük olaylar ve durumları parlak, hareketli figürlerle dile getirmesinden dolayı -okuyucuyu etkilemektedir. Tanpınar, dilin güzelliği üzerinden edebiyat eseri inşa eden bir romancı için, beş duyu gerçekliği düzeyindeki olgular

dünyası, ancak muhayyileyi sınırlayan prangalar olabilir düşüncesindedir. Tanpınar'daki hayal gücü onun gündelik hayatını sakatlamış olsa bile, “Tanpınarvarı” dilin ürettiği büyük edebi eserler, güzelliği esas alan bu dil vasıtasıyla üretilmiştir. Bu yüzden Tanpınar'ın kahramanları, günün icapları, pratik hayatın zorunlukları konusunda daima başarısızdır (Şahin, 2015, s. 393).

Tanpınar gibi basitten hoşlanmayan bir zekâ, geleneksel simgelerin imgesinden faydalanmak için, sadece insanlığın ortak bilinçdışını işaret eden mitolojiyi kullanacak ve/veya kendi simgelerini kendisi üretecektir. “Doğa, kentler, mimari, kitap, müzik, resim, koca sanat tarihi onun için yeni yaşantıları görünüşleri ile şaheserleri ile doğrulayan, destekleyen bir büyük kaynak oluyordu” (Taner, 2012, s. 50).

Tanpınar, henüz romanlarının yayımlanmadığı dönemde roman sanatını derinden araştırıp romanların nasıl yazılması gerektiği konusunda makaleler yazmıştır. Dönemin romanlarını incelemiş ve daha iyi nasıl roman yazılabileceğine dair düşüncelerini dile getirmiştir. Tanpınar dönem romancılarını üç sebep göstererek eleştirmektedir: “1. Türk romancısı cemiyetimizle, hayatımızla alâkadar değildir. 2. Garptan okuduklarının tesiri altındadır. 3. Samimî değildir” (Tanpınar, 2014a, s. 48). Tanpınar için roman yazmak ölümsüzlükle eş değerdir. Bu sebeple romanlarını muhteva ve dil bakımından yazdığı dönemi aşan bir üslupla kaleme almış, dönemdaşları romancıların saydığı bu üç hataya düşmekten kendini men etmiştir. Edebiyat çevrelerinde Tanpınar'ın 1972'de anlaşılmaya başlandığı belirtilir. Ne yazık ki üslupçu oluşu, dil yoluyla bir büyüye ulaşmak istemesi, tefrika olarak kalan romanlarını yeterince işleyememesi, okurla bağlantı kurarak yaygınlaşmasını önleyen en önemli engeldir. Özkırımlı'ya göre anlattıklarıyla yaşadığı dönemi aşan Tanpınar, diliyle günümüzün gerisine düşmektedir (1976).

Tanpınar her şeyden önce çağın hayat görüşünü anlatabilecek bir dil yaratmaya çalışmış, aynı zamanda hayat, insan, dünya ve memleket meselelerine de romanlarına taşımıştır (Kaplan, 2001, s. 103-104). Tanpınar romanlarındaki kendi idealizasyonuna erişmek için özgün bir dil, üslup yolunu tercih etmiştir. Bu dilimitik ve mistik düzeyde kullanım denemesidir. Onda, idealizasyonlar, ululamalar (sublimasyonlar) zamanın Türkçesinin ifade sınırlarını aştığından imgeler, simgeler ve metaforlar üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır. Zamane okur tarafından anlaşılmama ile karşı karşıya kalmasında onun dilinin ve üslubunun özel bir donanım gerektirmesinin de rol oynadığı ileri sürülebilir. Bundan dolayı eserlerini yazdığı dönemde kullandığı imge, simge ve metaforların kendinden sonra iyi anlaşılacağını vurgulamıştır. Romanlarında kullandığı zengin çağrışımlı içerikleri kendisine özgü bir üslupla şekillendirmiştir. Tanpınar'ın üslubu okuyucuya kendini hemen açmaz. Kimi edebiyat eleştirmenleri, edebiyat

okurları şiir, roman ve hikayelerindeki mısra ya da cümlelerin hatta zaman zaman “anlamsız” bulmuşlardır. Onun üslup üzerinden ürettiği anlamların kavranmasında güçlük yaşamışlardır. Bunun nedeni; kullandığı imgelere yüklenmiş şahsi anlamlardan kaynaklanmaktadır. Tanpınar’ın imgeleri, metafor ve sembol olmaya kabiliyetli imgelerdir (Şahin, 2012, s. 9).

Tanpınar, hayattayken yalnızca iki romanını, *Huzur*’la *Saatleri Ayarlama Enstitüsü(SAE)*’nü kitap olarak yayınlatabilmiştir. “Ne var ki, ölümünden epey sonra, önceleri kavranamamış yüksek edebî değeri anlaşılınca, öteki romanları da okura kazandırılabilmiştir (İleri, 2015, s. 348).”

Bu bölümde Tanpınar’ın üslubunu oluşturan kaynaklar ortaya konmaya çalışılmış, daha sonra ise romanlarda kullandığı üslup kaynakları incelenmiştir. Birinci bölümde ele alınan literatür taramasından hareketle, bu bölümde ele alınan Tanpınar üslubu belagate mi yoksa retoriğe mi yakın olduğu hususu araştırılmıştır. Tanpınar’ın her romanı kendi içerisinde bireysel üslup, ulusal üslup ve sınıfsal üslup olarak alt başlıklara bölünerek incelenmiştir ve romanlarda kullandığı bireysel üslubundan hareketle Tanpınar’ın üslubunun birçok yönden belagate yakın olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca, Tanpınar’ın üslubunun kendi dönemindeki ulusal üslupla koşutluğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Romanlarındaki cümle uzunluğu, kullandığı Farsça, Arapça kelime ve terkipler vb. unsurlarla dönemindeki diğer yazarların üslubundan farklı bir üslup kullandığı tespit edilmiştir.

Tanpınar romanlarında sınıfsal üslup farklılıklarının çok nadiren görüldüğü saptanmıştır. Örneğin, saraylıların konuşması, MB’de Sabri Hoca’nın konuşması vb. gibi. Bunda Tanpınar’ın roman karakterlerinin eğitilmiş, kültürlü, Batı ve Doğu edebiyatına ve sanatlarına hâkim kişiler olarak resmedilmesinin rolü olduğu savlanmıştır.

III. BÖLÜM. YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimlerde kullanılan nitel araştırma yönteminin ortaya çıkışı 20. yy.’ın başlarına dayanır. “İlk nitel araştırma örneklerinin, antropoloji ve sosyoloji alanlarında insan yaşamının, özellikle de insanın toplumsal ve kültürel yapısının doğal ortamlarında incelendiği, alan araştırmaları olarak görülmektedir” (Yıldırım, 2010, s. 80).

“Nitel yöntemler araştırma dizaynı sosyal olarak tanımlanmış birden çok gerçek olduğunu savunan fenomenolojik paradigmaya dayalıdır” (Başbüyük, Durna, Büker, & vd., 2009, s. 275). Nitel araştırmalar, nicel araştırmalar gibi daha kesin sonuca varmaz ancak derinlemesine incelemeler sonucunda elde edilirler. Tümevarımcı bir yaklaşım izleyen nitel araştırmada bulgular uzun anlatımlar ve yorumlarla açıklanmaktadır.

Araştırmada konu seçimi kadar önemli olan metod belirleme kısmı araştırmanın bilimselliğini değerlendirmede ölçü kabul edilmiştir (Ece, 2007, s. 13). Söz konusu çalışmada nitel araştırmanın bir alt kolu olan metin analizi metodu kullanılmıştır. Sosyal bilimler araştırmalarında metafor konusu genellikle edebiyat sahasında araştırılmakta olduğu için bu konuya en uygun yöntem de metin analizi yöntemidir.

Metaforun metin incelemesi yöntemiyle analiz edilmesi bize ne kazandırır sorusuna şu şekilde cevap verilebilir: 1. Yazarın toplum, millet ya da kültür ile uyuşan ve uyuşmayan zihni yapılanmasının ortaya çıkması 2. Eserde yeni yaratılmış metaforlar ile yazarın dünyayı nasıl kavramsallaştırdığı ve okuru nasıl yönlendirdiği sorularına cevap bulma, imkânı tanıyacaktır (Şahan, 2014, s. 72).

Eski edebiyat araştırmalarında metin şerhi olarak adlandırılan araştırma yöntemi metnin dil yapısını, müellifinin yarattığı edebi sanatları tespit etmek için kullanılırdı. Tanpınar’ın öğrencisi Mehmet Kaplan metin şerhi yerine metin tahlili/incelemesini tercih etmiştir. Kaplan bu yöntemle “edebî eserlere yeni bir bakış açısı kazandırmış, onun kendine has bir bütün olduğunu vurgulamıştır” (Özer, Aytan, & Güney, 2013, s. 244). Kaplan’ın bu yöntemi kullanma nedeni eserin muhtevası ile dili sentezleyip bunu yazarın şahsî davranış tarzına bağlamak ve yazarın üslubu ile bilinçaltını ortaya çıkarmaktır. Biz de araştırmanın yöntemi olarak metin incelemesini seçme nedenimiz Tanpınar’ın yarattığı insan metaforları ile onun muhayyilesindeki insanı konumlandırmaktır.

Bu araştırmanın bulgular kısmında sayısal değerlerden yararlanılmıştır. “Sayılar ve rakamlar genelde nicel araştırma türleriyle anılıyor olsa da nitel verinin belli bir düzeyde sayılara indirgenmesi mümkündür” (Yıldırım & Şimşek , 2013, s. 274). Akademik araştırmalarda nitel ve nicel yöntem dışında kullanılan özellikle son yıllarda oldukça popüler olan karma yöntem, nitel ya da nicel araştırmalarda kullanılan yöntemi çeşitleme, tamamlama, geliştirme, başlatma veya genişletme için kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek , 2013, s. 351-353). Bu çalışmada karma yöntemin kullanılmama sebebi, nitel çalışmanın sadece bulguları için sayısal değerlerle başvurulmasıdır.

Nitel verinin iki yöntemle; basit yüzde hesapları ve sözcük sıklığı hesaplamalarında sayısallaşabileceğini söyleyen Yıldırım, nitel verinin daha üst düzeyde ve karmaşık istatistiksel hesaplara da olanak tanıyacak şekilde sayısallaşmasına ilişkin yöntemlerin mevcut olduğunu ancak bunların sadece özel bilgisayar programlarını kullanmayı gerektirdiğini ve henüz Türkiye’de henüz bu programların geliştirilmediğinden bahsetmektedir (1999, s. 8).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini metafor çalışmaları oluşturmaktadır. Metaforlar genel olarak nesirden ziyade nazımda aranan bir tür olsa da Tanpınar’ın şair kimliği onun roman üslubunu etkilemiş, romanlarını şiirsel bir dille kaleme almıştır. Özellikle Huzur romanında metafor kullanım yoğunluğunun fazla olması münasebetiyle çalışmanın örneklemini Tanpınar’ın kaleme aldığı beş romanı; *MB*-2014 basımı, *Huzur*-2014 basımı, *SD*-2013 basımı, *SAE*-2014 basımı ve *AK*-2009 basımı incelererek insan metaforları tespit edilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın kapsamını teşkil eden Tanpınar’ın *MB*, *Huzur*, *SD*, *SAE* ve *AK* romanları okunarak insan metaforları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ele alınacak metafor tasnifi için, tanımsal olarak George Lakoff ve Mark Johnsen’in kaleme aldıkları *Metaforlar*, *Hayat*, *Anlam ve Dil* adlı eseri, metafor yapıları içinse Nizamettin Uğur’un *Anlambilim-Sözcüğün Anlam Açılımı* adlı eseri kaynak alınmıştır. Metafor yapıları için farklı yazarların eserleri de araştırılmış - Oğuz Cebeci’nin *Metafor ve Şiiri Dilinin Yapısal Özellikleri*- ancak Tanpınar’ın metafor evreninin geniş olması hasebiyle en uygun kaynağın Nizamettin Uğur’un yapmış olduğu metafor tasnifi olduğu düşüncesine varılmıştır.

Tanpınar’ın romanlarındaki insan metaforları ilk olarak Nizamettin Uğur’un kategorize ettiği on dokuz metafor yapısıyla eşleştirilmiştir. Bulgular kısmı için elde edilen insan metaforları Microsoft Office-Excel programında incelenip yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular dokuz alt başlıkta Microsoft Office-Excel programında tablolaştırarak analiz edilmiştir. Bu dokuz başlık Tanpınar’ın romanlarında geçen insan metaforlarının sınıflandırılmasıyla ortaya çıkmıştır. İlk alt başlıkta Uğur’un tasnifine göre Tanpınar’ın hangi metafor türünü daha fazla kullandığı, ikinci alt başlıkta Tanpınar’ın haritaladığı insan metaforlarının cinsiyet bakımından analizi, üçüncü ve

dördüncü alt başlıkta kadın ve erkek roman karakterleri bakımından ele alınan metaforlar, beşinci alt başlıkta Tanpınar'ın romanlarında geçen hedef alanı çocuklardan oluşan metaforlar, altıncı alt başlık insandan ayrı düşünilemeyen uzuvlarla ilgili yaratılan metaforlar, son üç alt başlık ise Tanpınar'ın insan metaforu oluşturmak için kaynağını hayvandan, bitkiden ve teolojik unsurlardan ödünçlediği metaforlar analiz edilmiştir.

IV. BÖLÜM. BULGU VE YORUMLAR

Nizamettin Uğur'un metafor tasnifine göre on yedi alt başlıkta incelenen çalışmada sadece dokuz alt başlığa örnek teşkil eden insan metaforu bulunmuştur. Bu alt başlıklar; Yalın Metafor, Adcıl Metafor, Eylemcil Metafor, Seçkinsel Metafor, Övgü Metaforu, Üstünlük Metaforu, Eşleyici Metafor, İndirgeyici Metafor ve Sade Metaforlara örnek bulunmuştur.

Romanlarda tespit edilemeyen metafor türleri ise, Teklik Metaforları, Yaygın Metaforlar, Uyarlı Metaforlar, Çelişik Metaforlar, Mutlak Metaforlar, Pekitli Metaforlar, Alışılmış Metaforlar, Şakalı Metaforlar, Alaylı Metaforlar ve Süslü Metaforlardır.

Tanpınar'ın edebi üslubunda isimlere diğer kelime türlerine göre daha çok yer verdiği ikinci bölümde değinilmişti. Bu durum Tanpınar'ın oluşturduğu metaforlara da yansıdığı tespit edilmiştir. 156 Adcıl metaforun elde edilen toplam metafor sayısına oranı % 61,47'dir. Adcıl metafordan sonra ikinci sırada İndirgeyici metaforlar yer almaktadır. 31 adet İndirgeyici metaforun toplam metaforlara oranı %13.25'tir. Övgü metaforları 24 örnekle toplam metaforların % 9,48'ine tekabül etmektedir ve en çok kullanılan üçüncü insan metaforudur. Tanpınar'ın romanlarında sık geçen Seçkinsel unsurlar 19 yerde metaforlaşmışlardır. Bu da toplam metaforların % 7.50'lik bölümüne tekabül etmektedir. Romanlarda 7 adet Sade insan metaforu tespit edilmiştir. Bu rakam 249 insan metaforunun % 2,8'ine karşılık gelmektedir. Eylemcil ve eşleyici metafor türünde 5 insan metaforu tespit edilmiştir. Bu da toplam metaforların % 1,97'ine tekabül etmektedir. 3 tane Üstünlük metaforuna örnek tespit edilmiştir bu da insanla ilgili toplam metaforların %1,21'lik oranını kapsamaktadır. Tespit edilen 1 adet Yalın metafor toplam insan metaforlarının %0,39'unu oluşturmaktadır.

Tanpınar'ın insan metaforları cinsiyet açısından ayrıldığında kadın metaforlarının erkek metaforlarına oranla daha fazla olduğu bulgulanmıştır. 249 metaforun, 137'si kadın metaforu, 88'i erkek metaforu ve geri kalan 24 metafor ise insanın değişik hal ve durumlarının genellemesinin yapıldığı metaforlardır.

Tanpınar'ın beş romanı içerisinde hedef alanı kadın olan ve en çok metaforlaştırılan karakterin Nuran olduğu tespit edilmiştir. *Huzur*'un ana kadın karakteri Nuran % 43'lük oranla kadın-insan metaforu en başat temsilcisidir. Geri kalan %57'lik oran ise sırasıyla, Atiye, Sabiha, Ayşe, Pakize, Leyla, Marie, Selma, Macide, Nergis Ayşe, Adile Hanım, Sekine Hanım, Sadiye Hanım, Şifa, Sekine, Nezihe, Sabriye, Fatma ve İclal karakterleri için kullanılmıştır.

Tanpınar romanlarında hedef alanı erkek karakterlerin oluşturduğu metaforların sıklık oranı değişiklik arz etmektedir. %20'lik oranla Mümtaz en sık metaforlaştırılan karakterdir. Ardından %12 oranla Suat, % 9'luk oranla Hayri İrdal ve Molla Bey'in damadı Halit Bey, % 8'lik oranla Selim ve Behçet Bey, % 6'lik oranla Ali Efendi, % 5'lik oranla Ata Molla, %3'lük oranla Molla Bey, Asım, Yaşar, Sabih, Cemal Bey, % 2'lik oranla Nuri Bey, Sabri Bey, Adnan Bey, Muhtar, İhsan ve Tefik Bey gelmektedir.

Tanpınar'ın romanlarında bulunan 249 insan metaforunun 9'u çocuk karakterlere aittir.3 metafor ise çocuk dünyası ve çocuk gürültüleri için oluşturulmuştur. *Huzur* ve *SD* romanlarında geçen çocuk karakter Sabiha, hedef alanı insan olan metaforların % 59'unu teşkil etmektedir. Tanpınar, Sabiha'yı metaforlaştırırken kaynak alan olarak farklı unsurlardan yararlanmıştır. Sabiha'nın ağaçtan düşüp acı içinde çırpınmasını, hasta hayvan, tehlikeli hayvan, pençeli hayvan olarak haritalarken, normal hallerini evin masalı, mihver, on sekizinci asır kralı olarak haritaladığı tespit edilmiştir.

Tanpınar romanlarında insanı tasvir ve tanımlamak için üretilen toplam 249 metaforun 32'si insan uzuvları için üretilmiştir. Tanpınar görme duyusunu romanlarında sık sık kullanan bir yazardır. Tanpınar'ın insanları metaforize ederken onlardan ayrı düşünülmecek unsurları da metaforlaştığı tespit edilmiştir. Bu unsurlar çoktan aza doğru yüz, ses, göz, gülüş, nefes, saç, ten, vücut ve iç (Atiye'nin içi)'tir. 32 metafordan sadece bir tanesi *Huzur*'un erkek karakteri Suat için kullanılırken (Suat'ın sesi atmacadır), diğerleri kadın karakterler için üretilmiştir.

Tanpınar'ın romanlarında kaynağını hayvandan alan 67 zoomorfik yapı tespit edilmiştir. Hayvan metaforlarından 11 tanesi hayvan türü belli edilmeden oluşturulmuştur: 5 tanesinin kaynak alanı hayvandır, geri kalan 6'sı ise hayvan özelliklerine vurgu yapılarak metaforlaştırılan yapılardır. Bunlar sırasıyla; kuduz hayvan, hasta hayvan, pençeli hayvan, tehlikeli hayvan, sürgün avı hayvanı, efsanevi hayvan kuyruğu ve tehlikeli dişidir.

Tanpınar'ın, ürettiği insan metaforlarının bir kısmı kaynağını bitkilerden ödünçlemiştir. Kaynağını bitkilerden alan insan metaforlarının sayısı 25'tir. Bu rakam alanın metaforların %10'una karşılık gelmektedir.

Tanpınar'ın insanı tür göstermeksizin ağaçla haritalandırdığı metaforlar değişik semantik alanlara tahsis edilmiştir. Çınar ağacı erkek karakterler için metafor aracı olarak kullanılmıştır. Diğer bitkilerin genellikle kadın karakterler için metafor aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tanpınar hedefi insan olan metaforlar yaratmak için zaman zaman teolojik unsurları kaynak ve araç olarak kullanmıştır. Tanpınar ürettiği 12 metaforun kaynağını dini unsurlardan almıştır. Bu metaforlardan “sakat ve eksik doğmuş Tanrı'nın hedef alanı insan, meleğin hedef alanı kadın, başrahibin hedef alanı Mümtaz, Meryem Ana metaforunun hedef alanı ise Sadiye'dir. Geri kalan altı metaforun kaynağı ise Nuran olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç

Tanpınar'ın romanlarında üslup aracı olarak insan metaforlarının sorunsallaştırıldığı çalışmada “Üslup nasıl oluşturur?”, üslubu oluşturmada önemli olan faktörler nelerdir, belagate ve retoriğe göre üslup türleri ve üslup anlayışı nasıldır, üslup nasıl incelenir, edebi metinlerdeki üslup araçları nelerdir ve üslup inşasında figüratif yapılardan metaforun yeri ve rolü nedir? gibi cevap aranmıştır.

Tanpınar edebî eserlerini kaleme alırken üç önemli unsuru kullandığı saptanmıştır. Bunlar, ifade, edebî dil, üslup. Tanpınar romanlarında ifade unsuru, evrendeki canlı, cansız her şeyi beş duyu organı ile hissettiği ve bunu iç dünyasında şekillendirerek romanlarına aktardığı tespit edilmiştir. Ele aldığı her olay ve olguyu okuyucunun muhayyilesinde kolaylıkla canlandırabilmek için özgün figüratif unsurlara başvurduğu ortaya çıkarılmıştır. Tanpınar eserlerinde edebi dil unsurunu çok iyi kullanan eserlerinde bayağı ve çirkin tabirler kullanmayan bir yazardır. Gerek hayat görüşünden gerekse seçmiş olduğu karakterlerin eğitilmiş, Doğu-Batı sanatını, kültürünü ve edebiyatını bilen kişiler olmasından dolayı edebi dili karakterlerinin kültür seviyesinde araçsallaştırdığı görülmektedir. Anlatıları yazınsallaştırırken temel hareket noktası özgün bir dil inşa etme gayretidir. Romanlarında kullandığı bu özgün dil sayesinde çağdaşlarından ayrılmış ve kendine ait bir üslupla anılır olmuştur. Bu özgünlük en çok da romanlarında kelimedenden cümleye, içerikten yapıya, kullandığı teşbihlere, metaforlara, imgelere ve teşhislerin özgünlüğüne yansımıştır.

Tanpınar, iyi bir edebi eser sunmak için üç temel unsurun gerekliliğinden bahsetmektedir. Bunlar; dil, hayat tecrübesi ve mükemmeliyettir. Ona göre bunlardan en önemlisi eseri

oluşturmada temel unsur olan dildir. Tanpınar'ın eserlerinde kullandığı dil, dönem yazarlarının itibar ettiği kimlik ve aidiyet vurgusu yapan öz Türkçe kelimelerden oluşmaz; aksine onun dilinin kelime dağarcığı imparatorluk mirasını yansıtıcı, her kültürel ortamı temsil etme yetisi taşıyan, çok göndermeli mültikültürel karakter taşır.

Romanlarda metafor kullanım düzeyi, Tanpınar'ın nesneleştirdiği konulara göre değiştiği saptanmıştır. Bu bağlamda Tanpınar'ın insan için ürettiği metaforların türleri ve oranları romanlara göre aşağıdaki gibidir:

Tanpınar'ın en çok insan metaforu kullandığı romanı *Huzur* olduğu saptanmıştır. *Huzur*'da 88adcıl metafor, 12 seçkinsel metafor, 7 sade metafor olmak üzere 107 metafor bulunmuştur.

Huzur romanını takiben *AK* romanında 5 farklı metafor türünde toplam 42 insan metaforu tespit edilmiştir. Bunlar; 20 adcıl metafor, 11 indirgeyici metafor, 9 övgü metaforu, 7 seçkinsel metafor, 4 eşleyici metafor olarak sıralanmaktadır.

En çok metafor kullanılan üçüncü roman *MB*'de; 19 adcıl metafor, 8 övgü metaforu, 4 eylemcil metafor, 4 indirgeyici metafor, 1 üstünlük metaforu, 1 yalın metafor ve 1 eşleyici metafor olmak üzere toplam 38 insan metaforu bulunmuştur.

AK romanında Tanpınar 4 farklı türde 31 insan metaforu yaratmıştır. 15 adcıl metafor, 10 indirgeyici metafor, 5 övgü metaforu, 1 eylemcil metafor olarak türlere göre metafor bulunmuştur.

Tanpınar'ın en az insan metaforu kullandığı romanı *SAE* olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedenlerinden birisi *SAE*'de Tanpınar'ın kendi üslubunu figüratif yapılardan ironi üzerinde inşa etmiş olması olabilir. Bu romanda türlerine göre; 14 adcıl metafor, 6 indirgeyici metafor, 2 övgü metaforu, 2 üstünlük metaforu tespit edilmiştir.

Yukarıda belirtilen sayısal değerler Tanpınar'ın en çok adcıl metafor türünde (156) örnek verdiğini göstermektedir. Tanpınar'ın sözcük türlerinden en çok isimleri kullanması bunun temel nedenidir. Diğer metafor türleri sırasıyla şöyledir: 31 indirgeyici metafor, 24 övgü metaforu, 19 seçkinsel metafor, 7 sade metafor, 5 eylemcil metafor, 5 eşleyici metafor, 3 üstünlük metaforu, 1 yalın metafor.

Tanpınar'ın metafor türleri içinde en özgün metafor örneklerini seçkinsel metaforda verdiği saptanmıştır. Bunu da Tanpınar'ın Doğu ve Batı sanatına, edebiyatına ve estetiğine hâkim olmasıyla açıklanabilir.

Tanpınar'ın ürettiği cinsiyet odaklı insan metaforlarının en çok kadına yönelik oldukları tespit edilmiştir. Kadın 137, erkek 88 kez metaforlaştırılmıştır. Cinsiyet belirtmeksizin kullandığı 24 insan metaforu elde edilmiştir. Cinsiyet belirtmediği metaforlar; insan, dilenci vb. şekilde genel olguları veya insanın sosyal yaşamda meşgul olduğu alanlara tekabül ettiği görülmektedir.

Huzur'un ana kadın karakteri Nuran, Tanpınar tahayyülünde en çok metaforlaştırılan figürdür. 46 metaforla altını çizdiği belirginleştirdiği dahası, okur mühayyilesinde tahkim etmeye çalıştığı Nuran'ı 5 romanında sırasıyla Atiye, Sabiha, Ayşe, Pakize, Leyla, Marie, Selma, Macide, Nergis Ayşe, Adile Hanım, Sekine Hanım, Sadiye Hanım, Şifa, Sekine, Nezihe, Sabriye, Fatma ve İclal temsil etmektedirler.

Edebiyat eleştirmenlerinin Tanpınar'ın yaşamından izler taşıdığına inandıkları *Huzur*'un Mümtaz karakteri Tanpınar'ın metaforlarla tahkim ettiği, konumladığı karakterlerin başında gelmektedir. Onu sırasıyla romanlarında Suat, Hayri İrdal, Halit Bey, Selim, Behçet Bey, Ali Efendi, Ata Molla, Molla Bey, Asım, Yaşar, Sabih, Cemal Bey, Nuri Bey, Sabri Bey, Adnan Bey, Muhtar, İhsan ve Tefik Bey takip etmektedir.

Tanpınar'ın romanlarında çocuk karakter sayısı oldukça azdır. Metaforlarla konumlanılan çocuk sayısı 9'dur. Bunlardan üçü ise çocuk dünyası ve çocuk gürültüleri için oluşturulmuştur. Tanpınar'ın roman karakterleri genellikle bekarlardır. Bunda kendisinin de bekar bir hayat sürmüş olmasının belirleyici olduğu varsayılabilir.

Tanpınar'ın romanlarında kaynağını insan uzuvlarından alan 32 metafor bulunmuştur. Sırasıyla en çok metafor tahsis edilen organlar ve vücudun parçaları şunlardır: Yüz, ses, gülüş, nefes, saç, ten, vücut ve insan içi. Bu metaforları Tanpınar genel olarak kadın karakterler için oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu uzuvlar ve uzuvların durumları kadın karakterlerde daha ziyade metaforlaştırılırken; aynı uzuvların erkek karakterlerde o yoğunlukta metaforlaştırılmadığı dikkat çekmektedir.

Tanpınar insan metaforlarını yaratırken hayvanları 67 kez kaynak alan olarak kullanmıştır. Bu metaforlardan 11 tanesi hayvan türü belli edilmeden oluşturulmuştur. 5 tanesinin kaynağı hayvanken geri kalan 6'sı ise hayvan ait özellikler vurgu yapılarak metaforlaştırılmıştır. Metaforların benzetilen durumları kuduz hayvan, hasta hayvan, pençeli hayvan, tehlikeli hayvan, sürgün avı hayvanı, efsanevi hayvan kuyruğu ve tehlikeli dişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanpınar'ın kaynak alan olarak kullandığı hayvan çeşitleri genel olarak vahşi hayvanlar olduğu tespit edilmiştir. Bu hayvanlar kullanım sıklığını göre çoktan aza doğru şu şekilde

sıralanmıştır: Örümcek, aslan, kuş, at, horoz, kedi, timsah, böcek, papağan, yılan, sülük, baykuş, buldok, şempanze, sansar, camuş, tavuk, sülün, balık, leylek, kuzgun, parazit, domuz, Anka kuşu, tavus, ceylan, tilki, sinek, serçe, atmaca, kurbağa, boğa ve kartal'dır. Aslan, ceylan ve sülün gibi örnekler kültürel metaforlar örneğine girse de diğer hayvan metaforları özgün metaforlardır. Tanpınar kendi muhayyilesindeki hayvanların konumlanışını insana aktararak özgün metaforlar üretmiştir. Yukarıda verilen zoomorfik yapıların semantik evrenleri ilişkilendirildikleri benzeyenleri anlambilimsel düzlemde durumsal (situational) olarak konumlama aracı olarak işlevi gördükleri tespit edilmiştir.

Tanpınar insan metaforu üretirken kaynak olarak bitkilerden de yararlanmıştır. Metaforlaştırılan bitkiler bitki türlerinin geniş yelpazesini temsil etmektedirler. Tanpınar'ın romanlarında 25 bitki metaforu tespit edilmiştir. Bunlar; ağaç, çiçek, meyve ve ot türleridir. Ağaçların metaforlaşması kadın ve erkek karakterlerin bazı yönlerini öne çıkarmak için söz konusu olmuştur. Çınar metaforu üzerinden erkek; diğer bitkiler üzerinden kadın olgusu anlambilimsel olarak konumlandırılmıştır.

Tanpınar teolojik unsurları da insan metaforları olarak kullanmıştır. Bu türde 12 metafor tespit edilmiştir. Bu metaforlardan sakat ve eksik doğmuş Tanrı'nın hedef alanı insandır. Tanpınar'ın muhayyilesinde insanın konumlandırılışı hep üst meta bir konum arz eder. Ancak insanın hazları ve zaaflarının olması onu eksikleştirmektedir. İnsanın bu eksikliğini Tanpınar, kaynağını sakat ve eksik doğmuş bir Tanrı'dan almaktadır. Meleğin hedef alanı kadındır, başrahabin hedef alanı Mümtaz, Meryem Ana metaforunun hedef alanı ise Sadiye'dir. Geri kalan altı metaforun kaynağı ise Nuran olduğu tespit edilmiştir.

Öneriler

- Bu çalışmanın bulguları Tanpınar üslubunun temel bileşenleri olan metaforların yöneldikleri diğer kaynak ve hedef alanları tespitine örnek olabilir.
- İnsan metaforları kadın ve erkek olarak gruplandırılıp, Tanpınar idrakindeki kadının/erkeğin semantik evreni ortaya konulabilir.
- Tanpınar'ın romanlarındaki diğer figüratif yapılarla metaforik yapıların karşılaştırılması yapılarak onun üslubunun inşasında rol oynayan yabancı ve yerli kaynaklı figüratif yapıların çizelgesi çıkarılabilir.
- Romanlarında insanlar için kullandığı metafor türlerinin onun şiirlerinde insan için kullandığı metafor türleri ile karşılaştırılabilir.

- Tanpınar'ın üslup inşasında başvurduğu metafor türlerinin yapılaş tarzlarının semantik karşılıkları (metonomiye yakınlıkları, benzetme edatlarından yararlanma düzeyleri vd.) incelenebilir.
- Tanpınar'ın romanlarındaki zoomorfik metaforların kültürel göndermeleri araştırılabilir.
- Tanpınar'ın şiirlerindeki metaforlar tespit edilebilir.
- Tanpınar'ın nehir romanlarındaki ortak karakterler için kullanmış olduğu metaforlar karşılaştırılabilir.
- Romanlarındaki insan metaforları kendisinin etkilendiğini söylediği Doğulu ve Batılı yazarların eserlerinden insan metaforları ile karşılaştırarak Tanpınar metaforlarının kökeni araştırılabilir.
- Tanpınar'ın romanlarında geçen insan metaforları Lakoff ve Johnson'ın ontolojik metafor tasnifine göre incelenebilir.
- Tanpınar'ın romanlarında geçen renkler, yiyecekler, müzik parça ve aletlerin (ut, kanun Doğu; piyano, gitar...vb. Batılı göndermeleriyle) metaforik karşılıklarının izi sürülebilir.

Yayın Listesi

Publications Related to the Dissertation

1. Atis, Sinem (2018). The Universe of Meaning of The Time Metaphors in Tanpınar's Novel, A Mind at Peace (Huzur), *Journal of Humanities*, Vol. 6, No 2.
2. Kamal, Aysel, Atış, Sinem (2017). Comparative Analysis of Ahmet Hamdi Tanpınar's Travels to European Countries, *European Journal of Multidisciplinary Studies*, Vol.5, Nr.1, p. 78-84
3. Atis, Sinem (2017). Metaphors of Nature in Ahmet Hamdi Tanpınar's Novel Huzur, 2nd International Conference on History, Art, *Literature and Culture in Black Sea Region and South Caucasus*.
4. Atis, Sinem (2016). The Fight of Love with the Values in the Kurban Said's "Ali and Nino, 1st International Conference Proceedings on History, Art, Literature and Culture in Black Sea Region and South Caucasus, p.79-84.
5. Erguvan, Mehtap, Atis, Sinem (2015). Using Analytical Hierarchical Process For Determining Importance Order Of The Most Effective Course Instruments In Turkish Language Learning For Foreigners (with Mehtap Erguven), 5th International Research Conference on Education, p.148-154.
6. Atis, Sinem, Aslan, Mustafa (2015). Determining the Importance Level of Teaching Materials by Using Analytic Hierarchical Process (AHP) in Terms of Their Influence Over the Development of Language Skills in Teaching Turkish as a Foreign Language, *Bartın University Journal of Faculty of Education*, Volume: 4, Issue: 2, p. 711-726.
7. Atis, Sinem (2015). Significance of Drama and Drama Exercises in Teaching Turkish as a Foreign Language, the Case of IBSU, *International Black Sea University Journal of Education*; Vol 4, No 1. p.13-16.